

משיעורי הרב קוק עין איה- מסכת ברכות

שיעור 3- האם הקב"ה כועס?

פיסקה סט

1. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד א

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו - דכתיב: פני ילכו והנחתי לך; אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך. ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא? - אין, דתניא: ואל זועם בכל יום. וכמה זעמו? - רגע. וכמה רגע? - אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה, וזו היא רגע, ואין כל בריה יכולה לכיין אותה שעה, חוץ מבלעם הרשע, דכתיב ביה: ויודע דעת עליון. השתא דעת בהמתו לא הוה ידע - דעת עליון הוה ידע? אלא: מלמד, שהיה יודע לכיין אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה, והיינו דאמר להו נביא לישראל: עמי זכר - נא מה - יעץ בלק מלך מואב וגו'. מאי למען דעת צדקות ה'? אמר רבי אלעזר: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי - לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט; והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק: מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה', מלמד, שכל אותן הימים לא זעם.

וכמה זעמו? - רגע. וכמה רגע? - אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא: רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח? - שנאמר: כי רגע באפו חיים ברצונו. ואי בעית אימא, מהכא: חבי כמעט רגע עד יעבר זעם.

ואימת רתח? אמר אביי: בהנך תלת שעי קמייתא, כי חיורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא. כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי! כל שעתא אית ביה שורייקי סומקי, בההיא שעתא לית ביה שורייקי סומקי.

ההוא מינא דהוה בשבבותיה דרבי יהושע בן לוי, הוה קא מצער ליה טובא בקראי. יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין כרעיה דערסא ועיין ביה, סבר: כי מטא ההיא שעתא אלטייה. כי מטא ההיא שעתא ניים. אמר: שמע מיניה לאו אורח ארעא למעבד הכי, ורחמיו על כל מעשיו כתיב, וכתב: גם ענוש לצדיק לא טוב.

תנא משמיה דרבי מאיר: בשעה שהחמה זורחת, וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחיים לחמה, מיד כועס הקדוש ברוך הוא.

2. פירוש הרב קוק זצ"ל

הורנו, שכל המדות שחקק השי"ת בטבע האדם ונפשו, אין בהם אחת שתהיי רעה בהחלט, עד שהיתה טובה לנפש בהיותה נעדרת. כי הפועל הטוב פעל הכל לטוב, רק צריך שישתמש בכל אחת כשעתה וכמדתה. מזה יצא שאין לדחוק, אפי' המדה הרעה, יותר מדאי, באופן שלא לתן לה שום מקום. כ"א מקומה המצומצם ראוי לתן לה, ולהשתדל לתקנה.

ע"כ בשעת כעסו אין מרצין לו לאדם, שהאדם השלם ג"כ אפשר שיכעוס. ע"כ צריכה מדת הכעס להמצא, וראוי להרצות מיד, אבל לאמר שלא יהי אל הכעס שום מקום, מורה כאילו כח נברא בנפש להרע, זה לא ניתן להאמר, (ודברי החסיד במס"י פ' י"א, שכתב שמעלת הנקי המעולה היא שלא יעשה הכעס מעולם רושם בו כלל, צ"ע לע"ד).

ומכוון כפי מדת השלמות הראוי להאדם המעלה, יסד המנהיג העליון ית' בהנהגתו הכללית, שישנם כוחות שתכליתם דומה בכלל הבריאה כתכלית הכעס באדם. ואם שאפשר לכושר ע"י תפילת צדיקים וזכויות, אבל ראוי להניח להם איזה מקום, כי מעשה ד' הכל נברא לתכלית טוב.

ע"כ אמר המתן עד שיעברו פנים של זעם, ויפעלו פעולתם באיזה ערך עכ"פ, כי לא לריק נמצאו, ואניח לך. ובהיות המקום הניתן לכעס בהתעוררות האדם המעולה הוא מעט מן המעט, כמו כן

ההנחה בההנהגה הכוללת מצד עצמה, בהיותה מתנהגת כראוי בלא יתרון קלקולים אינם טבעיים, היא ג"כ רק חלק מועט וקטן. מכונה בערך רגע, "כי רגע באפיו", וחסד אל כל היום.

והנה בנוהג שבעולם, האדם השלם ראוי לו להשתמש בכעסו רק בזמן הראוי לזה מאד, שזהו מעט במציאות. וכן בההנהגה העליונה, הכוחות המוכנים להרע, שהם לאותו התכלית עצמו שעליו נבנה יסוד הכעס באדם, הם מעט מן המעט נגד הכוחות וסיבות הטובות, כמו שהאריך הרמב"ם ע"ז במו"נ ח"ג שהרע הוא המעט מן המעט והמציאות בכללו הוא טוב.

וחז"ל הוסיפו שגם המועט ההוא הוא לתכלית טוב. וקראוהו רגע שהקב"ה כועס בה. והנה מי שהוא חכם גדול, אם הי' חסיד, ישתמש בחכמתו איך להיטיב ולהרבות פעולות הכוחות הטובים. אמנם אם יהי' איש רשע שנפשו איוותה רע, יועיל בחכמתו להרע ולהרחיב חוג הכוחות הרעים, ובלעם הרשע הוא דמות הדעת המשולל מתכלית מוסרי, כ"א כולו פונה להרע, הוא בהיותו יודע ומשקיף על המציאות כולו, ויודע ג"כ ההכנות שיש בו להרע, השתדל להרחיב הענינים הרעים, וזהו לכיון אותה שעה שהקב"ה כועס בה. אמנם אם הי' אז מצב ישראל לפי הדרך הרגיל, אז הי' יכול להשתמש בחכמתו להשחית מאד, אבל הנהגת דור המדבר שהיתה באור פני מלך עליון ית', בניסים ונפלאות וגילויי שכינה, לא הי' יכול להשתמש בכוחות הרע שבמציאות להרע להם. ע"כ בקש דרכים רחוקים להשחית תחילה המצב המוסרי ע"י בנות מואב. ויפה המליצו חז"ל שכל אותן הימים לא זעם ד', שלא מצאה ידיו של אותו רשע למצא כח רע שיכול לפגע בישראל אז לפי מצבם הנעלה.

והנה סבות הרעות שבעולם שחלות על המין האנושי כבר ביאר הרמב"ם שעקרים המה מסבת שיטוף החומר בתאות רעות, שמזה מתהוים החלאים, והם ג"כ סבת הבורות ועניות הדעת ורוב הרעות. והנה בע"ח שאין להם דעת מתנהגים ע"פ דרך הטבע ומצולים מאלה הרעות ע"פ הרוב, אבל האדם מפני שיש לו דעת אין הטבע עוזרו, כי הוא ראוי להנהיג עצמו עפ"י דעתו הנכונה.

והנה בבע"ח מצינו אלה שתי החזיונות בתרנגול, הוא מצויין בדעת, שע"ז אנו מברכים: " שנתן לשכוי בינה להבחין בין יום לבין לילה" ועם זה הוא משותף בתאוה ונותן לנשים חילו. ע"כ ציירו מקור הרעות שיוצאות ממי שיש לו כשרון דעת והוא משים עצמו כבהמה בהנהגתו וע"ז הוא אובד הודו וכחו החמרי והמוסרי. [כד] כי חוורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא, הוא נוטה הרבה לצד התאוה שבו ולא לצד הדעת, ומשותף בה עד שאובד הודו, וחיוורא כרבלתא בלא שורייקי סומקי, מזה תולדנה הרעות, והכוחות הכלליים מתחלשים, ע"י הנהגה המקולקלת, וע"ז באים רעות חומריות ומוסריות.

ויש עוד מקור לרעות מצד השכל המשובש שלא השלים חוקו, שמהם תולדנה המלחמות הכוללות הממיתות, וזהו בשעה שהחמה זורחת והמלכים מניחים כתריהן בראשיהם ומשתחווים לחמה, שיבוש הדעות השולט בעולם הוא גורם כל הרעות המוסריות הכלליות והחמירות, כמו שביאר הרמב"ם. ע"כ כשתמלא הארץ דעה את ד' אז "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי". ובהשגת האמת יתבטלו ג"כ המלחמות ותחדלנה הרעות היוצאות מהם.

3. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קה עמוד ב

רבי ישמעאל ברבי יוסי אגב יוקריה הוה מפסע ואזיל. אמר ליה אבדן: מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קדוש? אמר ליה: אני ישמעאל ברי' יוסי שבאתי ללמוד תורה מרבי. אמר ליה: וכי אתה הגון ללמוד תורה מרבי? אמר ליה: וכי משה היה הגון ללמוד תורה מפי הגבורה? אמר ליה: וכי משה אתה? אמר ליה: וכי רבך אלהים הוא?

4. משנה מסכת אבות פרק ד

הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום:

5. מידות ראי"ה, ערך הכעס

פעמים בא רתחא דאורייתא ממה שאדם המעלה, המשוטט במרחבי הדעה העליונה מוכרח להפגש בצמצומי הקצובות, המוכרחים בהגבלותיהן ממעל לתאות גבעות עולם, והנשמה העליונה מצטערת, ומתעורר ע"י זה כעס הנפש ורתחא דאורייתא. ולפעמים זה בא מפני פגישה פתאומית עם המציאות העומדת בשפלותה בחיי המעשה, מפני ירידת החיים, והנשמה העורגת לנעם ד' ואור אלקי נכבד ומאיר ברב זהרו, מצטערת וסולדת, ומתילד צביון של כעס עצור.

אמנם גבה הרוח, ארך-האף של ההשכלה הרחבה מתרומם על כל אלה, והאדם המסתכל ישכיל איך שכל הירידות עליות הן באמת, והצמצומים וההגבלות מביאות לידי אורה רחבה אלקית עליונה, אז ישוב הנייח האלקי להאיר בנשמה, ויפיק נחת ורצון, ואור צדיקים ישמח. (מידות ראי"ה, ערך הכעס)

6. הקדמות הרמב"ם למשנה

ואתה יודע, כי אדון הראשונים והאחרונים, משה רבינו, כבר אמר לו יתעלה: 'יען לא האמנתם בי... וחטאו, עליו השלום, היה שנטה אל אחד משני הקצוות במעלה ממעלות המדות, והיא הסבלנות, כאשר נטה אל הכעס, באמרו: 'שמעו נא המורים'. דקדק ה' עליו שיהיה איש כמוהו כועס בפני קהל ישראל... ואיך יראה ממנו הכעס, והוא מפעולות הרע...

7. רמח"ל, מסילת ישרים, פרק יא

ויש עוד פחות מזה, והוא שקשה לכעוס... הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו, שאפילו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה, ומתגבר עליו, שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן גדול אלא יעבור וילך, ודאי שראוי לשבח הוא... אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על שום דבר, ואפילו התעוררות של כעס לא נעשה בו, זהו ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל.

8. ניתוח דברי הגמרא

שני הבדלים אלו מלמדים אותנו על הבדלי הגישה בין חלקי הגמרא. גישות אלו תוקפות את הבעייתיות ביחס ל"רגע הכעס" בצורות שונות.

הגישה הראשונה בוחרת לצמצם את היעילות של רגע הכעס לעולם האדם. בעצם הרוב המכריע של בני אדם בכל הדורות אינו מסוגל להשתמש ברגע זה כי אינו מכיר אותו. וגם המיעוט שמסוגל כפוף בסופו של דבר לרצון הא-ל והכרעתו.

הגישה השנייה רואה ב"רגע הכעס" הזדמנות וניסיון לראות האם נשלוט בעצמנו ונתגבר על הרצונות והאידיאלוגיות שלנו ולא נשמש בנשק שהוא הרסני מידי. כמו הרע בכלל, כך גם הכעס הם סוג של אתגר בו אנו מצויים לעמוד ולהכריע שעל אף שזו ממידותיו של הקב"ה אין "דרך ארץ" שנשתמש בה.

9. הרב קוק מסביר את הדברים באורות התשובה (יא,ו):

ע"פ יסוד הרזים, כל מעשה הטוב של הרשע הולך למקום הרשעה והטומאה, אע"פ שבכ"ז אין הקב"ה מקפח את שכרו ומשלם לו בעולם הזה גם שכר מצוה קלה שעשה, אך כל זה הוא חלק הרשעה. קל וחומר שכל עון וחטא של צדיק, אע"פ ש"בארץ ישולם" ו"סביבו נשערה מאד", מ"מ הכל הולך מדין מדה טובה מרובה לחזק ולגדל את אור הקודש והטוב.

גם אם מידת הדין שופטת בחומרה את המעשה הרע של הצדיק, מכל מקום, מבחינה מסוימת, זה חלק מאישיות טובה, וצריך להתפס בהקשר הזה. זה לא "נסיבות מקלות", אלא הבנה יותר עמוקה של המעשה.

אם נקח רגע למשל את הצד של המצווה של הרשע - נניח שמשט מביא משלוח הומניטרי לעזור לאנשים שנמצאים במצור... זהו מעשה טוב לכאורה, אבל כמובן שצריך להבין מיהו זה שעושה אותו, ולהבין שגם המעשה הזה הוא פרט בתוך מערכה שנובעת מרשע. אם כן, אותו מעשה הומניטרי פתאום מקבל משמעות של מעשה טרור.

10. מתוך מידה טובה לפרשת בלק - מבוא: שני פירושים ביחס ל'רגע'

הגמרא במסכת ברכות ז ע"א מספרת שיש בכל יום רגע שבו הקב"ה כועס. היא מוסיפה ודורשת את הפסוקים בפרשתנו, ואומרת שרק בלעם ידע לכוין את הרגע הזה:

דתניא: +תהלים ז' + ואל זועם בכל יום. וכמה זעמו? – רגע. וכמה רגע? – אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה בשעה, וזו היא רגע, ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה, חוץ מבלעם הרשע, דכתיב ביה: +במדבר כ"ד+ ויודע דעת עליון. השתא דעת בהמתו לא הוה ידע – דעת עליון הוה ידע? אלא: מלמד, שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה, והיינו דאמר להו נביא לישראל: +מיכה ו' + עמי זכר – נא מה – יעץ בלק מלך מואב וגו'.

הרגע בו מדובר כאן הוא קטע זמן קצר מאד. אמנם זו אינה נקודה בודדת של זמן, לא קטע קצר. מייד לאחר מכן מובאת דרשה מקבילה שמבוססת על פסוק במיכה בו הקב"ה מספר לנו על החסד שעשה עמנו בכך שלא כעס באותם ימים שבלעם בא לקלל את ישראל:

מאי +מיכה ו' + למען דעת צדקות ה'? אמר רבי אלעזר: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי – לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט; והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק: +במדבר כ"ג+ מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה', מלמד, שכל אותן הימים לא זעם.

בתוד"ה 'שאלמלי', על אתר, כנראה הבינו שבשלב זה בגמרא עדיין נוקטים בתפיסה שהרגע הזה הוא קטע בעל אורך סופי (אמנם קצר):

שאלמלי כעסתי לא נשתייר וכו' – ואם תאמר מה היה יכול לומר בשעת רגע. יש לומר כלם. אי נמי מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפילו לאחר כן.

אמנם בתירוץ השני ייתכן שתוס' כבר מאמץ את העמדה שהרגע הוא נקודת זמן (ולא קטע קצר). ואכן בסוף הגמרא מובאת גישה כזו:

וכמה זעמו? – רגע. וכמה רגע? – אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא: רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח? – שנאמר: +תהלים ל'+ כי רגע באפו חיים ברצונו. ואי בעית אימא, מהכא: +ישעיהו כ"ו+ חבי כמעט רגע עד יעבר זעם.

כלומר רבי אבין/נא אומר שהרגע הוא נקודת זמן בדידה.

לפי הפירוש הראשון, חוסר היכולת לכוין את הרגע נובע מאי ידיעה גרידא. לפי הפירוש השני חוסר הידיעה הוא תוצאה של אי יכולת לקלוע בדיוק לרגע שהוא נקודה בדידה של זמן.